

Dům *in illo tempore* a postupné nabývání tvaru

Autor: Miloslav Průka

Abstract

Home/House in illo tempore and Gradual Coming into Shape. – The following article is a short extract from author's dissertation *Care for the Oikos. Home/House in the History of Ideas*. The given part is centred on conception of house, home and place in archaic societies.

Keywords: house, home, place, ritual, archetype, time

Klíčová slova: dům, domov, místo, rituál, archetyp, čas

„Každá posvátná věc musí být na svém místě,“ uvádí na počátku své knihy věnované myšlení přírodních národů Claude Lévi-Strauss (1996: 24). Také člověk odnepaměti toužil být „na svém místě“, v srdci skutečnosti. Dům, od stanu po chrám, odpradávná symbolizoval toto místo, ba tímto místem, těžištěm života člověka vždy *byl*. Platí-li, že zůstáváme i nadále „věrní inspiraci ‚divokého myšlení‘“ (Lévi-Strauss 1996: 326), měli bychom naši úvahu začít právě pohledem na tento dávný, „primitivní“ dům, v němž dlelo veškeré universum.

V archaických, primitivních kulturách a dávných dobách, měl-li dům vůbec *existovat*, sbíhaly se k němu všechny cesty světa i nebe. Podobně jako chrám, palác či město nabýval svou totožnost tím, že se v něm nacházel „střed světa“. *Axis mundi*, která procházela každým posvěceným místem, jej spojovala s nebem i oblastmi podsvětí. Dům byl skutečný, bydlel-li v něm, coby středu, tedy „zóně absolutní reality“, celý vesmír (Eliade 1993: 9–20).

Každý úkon a rituál byl jakožto jediná smysluplná *péče* o dům úsilím o posvěcení, tedy vložení místa a chvíle do plné přítomnosti, tj. ideálu prvotní doby, prvotního bezčasého stavu, který byl *ab origine* zjeven bohem, heroem apod. „*Realita a trvání*“ stavby jsou tedy zajištěny nejen přeměnou profánního prostoru v prostor transcendentní (ve ‚Střed‘), ale také přeměnou konkrétní doby v dobu mytickou.“ (Eliade 1993: 20)

Pro stavitelské rituály byla navíc příznačná snaha po reaktualizaci celé kosmogonie. Ať již jde například o „kosmizaci“ prostoru ustavením „osy světa“ v podobě středového kůlu, stanové tyčky apod. známou v nejarchaičtějších kulturách nebo o rekapitulaci stvořitelského mýtu – začasť spojenou se stavební obětí – v rámci stavebních rituálů v archaických zemědělských kulturách a jinde (Eliade 2006: 38nn).¹

Ustavení domova tak bylo novým počátkem nezatíženým žádnou disharmonií, novým ustavením všehomíra v jeho plnosti. „Každým nově postaveným domem se otevírá ‚nová éra‘. Každá stavba představuje *absolutní počátek*, to znamená, že se snaží nastolit počáteční okamžik, plnost přítomnosti, která nenese žádnou stopu ‚dějin‘.“ (Eliade 1993: 54) Možnost

¹ Srv. též celou první kapitulu „Posvátný prostor a sakralizace světa“, s. 18–47 či např. Eliade 1943.

takovéhoto vyvázání se a „začetí znovu“, skutečná *re-kreace* je dnes nejenom v podstatě nerealizovatelná, ale hlavně „nepředstavitelná“ a v tomto ohledu není divu, že by se svoboda moderního člověka člověku tradiční společnosti jevila zřejmě jako iluzorní.²

Není pochyb o tom, že mnohé z těchto archetypálních zkušeností zůstávalo ještě dlouho živé,³ něco z tohoto archetypálního pojetí domu a domova si člověk jistě nese podnes, byť posvátnost *tvoření* a pojmání každého obydlí jako *imago mundi* vystřídala profánní skutečnost organizace, funkčnosti apod.

„Stačilo by,“ říká Eliade, „kdyby moderní člověk byl vnímavější pro zázrak života, aby znovu našel zážitek *renovace*, když si staví nový dům nebo když do něho vstupuje.“ (Eliade 1993: 54) Člověk nenávratně vystoupil z bezčasého dlení v nepřetržité přítomnosti stále znovu opakovaného absolutního počátku, ztratil bezpečí domova ve „středu světa“, u pramene absolutní skutečnosti a každý pokus o „návrat“ k posvátné přítomnosti „věčného návratu“ je pouhou karikaturou. Čas rozčeřil poklidnou hladinu spontánní přítomnosti tak trochu jako nezvaný host – jemuž však těžko odolat. Již některé představy starých íránských náboženských systémů, ale zejména interpretace dějin izraelskými mesiánskými proroky jakožto hierofanie, jež vyzývala k odvaze „hledět historii do tváře a *přijímat* ji jako strašný dialog s Jahvem“ (Eliade 1993: 72n) a vůli „pokládat *kterýkoli* okamžik za okamžik *rozhodný*“, (Eliade 1993: 73) nesly s sebou tíži dvojznačnosti, jíž v sobě tento prožitek času skýtá a které se hrozil „primitiv“.⁴

Dvojznačnosti, s níž je vnímán nejen čas v různé míře rozpolcenosti po celá tisíciletí až dodnes: ani „objektivní“, ani „subjektivní“, ale – řečeno s Heideggerem – „objektivnější“ než každý objekt⁵ a „subjektivnější“ než každý subjekt.⁶ Dvojznačnosti, jež postupně uvrhla člověka v napětí, jehož jedním z nesčetných projevů je na jedné straně různorodě zakoušená a interpretovaná tíseň bezdomoví a na druhé straně proti ní se stavící touha po zabydlenosti „babylónského typu“, vedoucí k tomu, co je možné nazvat „dějinami postupné desakralizace lidského obydlí“. (Eliade 2006: 37)

Znakem této desakralizace je narůstající dichotomie mezi symbolickou a realistickou, duchovní a materiální stránkou domu, která byla archaickému člověku cizí. Bohatá symbolika vztahující se k domu a obydlí nikterak neumenšovala z našeho pohledu dnes jediné skutečné potřeby související s domem a jeho každodenním, konkrétním užíváním. Lze tudíž hovořit

² „...svoboda vůči vlastním ‚dějinám‘ – které pro moderního člověka jsou nejen nezvratné, ale samy určují lidskou existenci – je pro člověka, který se rozhodl být historickým, naprosto nedostupná.“ (Eliade 1993: 99)

³ Viz např. Ezechielova vize Jeruzalémského chrámu v židovství, nebeský Jeruzalém ve *Zjevení Janovu*, Golgota považovaná křesťany za *omphalos*, pupek – tedy střed – světa, tak jako např. Římany *Forum Romanum*, kosmická, nebeská symbolika bazilik a středověkých katedrál, přetrvávající symbolika středu země v souvislosti s určitými posvátnými místy, hudba sfér, *musica caelestis* prostředkovaná podle milánského biskupa Ambrože osou světa a mnohé a mnohé další představy týkající se kosmu, nebes a světa ve starověku a středověku; srv. např. Studený (1992: 285, 287); Royt, Šedinová (1998: 7–9); Eliade (2006: 44).

⁴ „...touha...po odmítnutí historie a uzavření se do nekonečného opakování archetypů, svědčí o jeho žití po reálném a jeho hrůze, že bude zavalen bezvýznamností profánní existence a tím sám sebe ‚ztratí‘.“ (Eliade 1993: 63)

⁵ „...poněvadž je jakožto podmínka možnosti nitrosvětského jsoucna vždy už s odemčeností světa ekstaticky-horizontově ‚objikován‘.“ (Heidegger 1996: 452)

⁶ „...poněvadž tento čas, pochopíme-li jej ve smyslu starosti jakožto bytí fakticky existujícího ‚bytí sebou‘, toto bytí teprve spoluumožňuje.“ (Heidegger 1996: 452)

o jakési dialektice hierofanie, kdy „předmět se stává *posvátným* a přitom zůstává sám sebou“. (Eliade 2004: 179)

Pro člověka archaické společnosti byl dům, podobně jako třeba tělo mikrokosmem. Je možné hovořit o homologaci dům-tělo-kosmos, která byla později bohatě využita například v indickém náboženském myšlení (Eliade 2006: 114–117). Homologace platila oběma směry a každý z těchto světů byl opatřen „otvorem“ spojujícím ho se světem mu transcendentním.⁷ Viděno touto optikou, „...mít ‚tělo‘ a zaujmout místo v domě,“ znamenalo, řečeno s Eliadem, to samé co „vstupovat do existenciální situace uprostřed kosmu“. (Eliade 2006: 115)

Odchod z ráje archetypů a reaktualizací „oné doby“, Zlatého věku, neznamenal konec účasti na celistvosti a plnosti universa, ale možnost „prolomit“ střechu domu a obhlédnout z něj všechny posvátné okrsky a obzory světa se stala vlomením *nepřetržitého* času o jeden „nekonečný“ rozměr obtížnější a náročnější.

⁷ Chrámové „oko“, komín, jímž podle obyčeje odcházela duše mrtvého, popřípadě prorážení střechy domu, aby byl tento odchod ulehčen, temeno lebky a její rozrážení mrtvým jogínům aj. (Eliade 2006: 114–117). Srv. Eliade 1999 (311, pozn. VIII. 4) Pohřbívání asketů.

SEZNAM LITERATURY

Eliade, M., *Comentarii la legenda Meşterului Manole*, Bukurešť, Publicom 1943.

Eliade, M., *Jóga, nesmrtelnost a svoboda*, Praha, Argo 1999.

Eliade, M., *Mýtus o věčném návratu*, Praha, Oikoymenh 1993.

Eliade, M., *Obrazy a symboly. Esej o magicko-náboženských symbolech*, Brno, Computer Press 2004.

Eliade, M., *Posvátné a profánní*, Praha, Oikoymenh 2006.

Heidegger, M., *Bytí a čas*, Praha, Oikoymenh 1996.

Lévi-Strauss, C., *Myšlení přírodních národů*, Praha, Dauphin 1996.

Royt, J., Šedinová, H., *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha, Mladá fronta 1998.

Studený, J., *Křesťanské symboly*, Olomouc 1992.

(Mgr. Miloslav Průka, Ph.D., odborný asistent na Katedře věd o výchově Fakulty filozofické Univerzity Pardubice.)